

УДК 72.726

І. В. Коротун

АРХІТЕКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОСЛАВНИХ ХРАМІВ БУКОВИНИ

Витоки своєрідності храмової архітектури Буковини криються у глибокій релігійності народу, яку він успадкував від своїх предків з сивих давен. Буковина береже пам'ять про славних земляків – рід бояр Могил – захисників і стовпів православ'я, одному з яких – Петру (1597 – 1647 роки) Україна зобов'язана народженням першої православної духовної академії, названої на його честь Києво - Могилянською. Саме в одному з монастирів на території Південної Буковини зберігаються святі мощі Іоанна Сучавського, які король Ян Собеський таємно вивіз у свою резиденцію місто Жовкву тому, що вважав заступництво цього святого вирішальним фактором перемоги у військових діях проти Туреччини. Буковина зберегла своє православ'я і за часів васальної залежності від Турції, при католицьких австрійських імператорах і при войовничому радянському атеїзмі. Пам'ятки архітектури часів середньовіччя – монастирі Південної Буковини – це справжній художній скарб народної культури, що презентує вишукану архітектуру, унікальний фресковий живопис і історію буковинського краю. Частина з них занесена до Списку всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО. При безумовно самотньому та феноменальному явищі світової культури – безцінного фрескового розпису культової архітектури Південної Буковини, важливою рисою, що свідчить про спільний розвиток культур народів даного регіону Східної Європи являються тексти надписів інтер'єрних та екстер'єрних фресок, ікон, дзвонів, плащаниць церковного убранства часів середньовіччя, що виконані слов'янською церковною мовою.

Тема культової архітектури Буковини являє собою справжню цілину для теоретичних досліджень. До цього часу у вітчизняній науці немає жодної фундаментальної праці, що дала б аналіз цього величезного пласту історичної архітектурної спадщини України.

За хронологією та художніми властивостями архітектуру православних храмів Буковини можна розділити на 5 періодів:

1. Середньовічна, або княжо – боярська архітектура – період розквіту регіональних особливостей архітектури.
2. Австрійський період: 1774 – 1918 роки – період європеїзації, підйом народного храмового парафіяльного будівництва.
3. Румунський період 1918 – 1944 – відродження національних і регіональних мотивів.

4. Радянський період – стагнація і занепад храмового будівництва.

5. Сучасний період - початок відродження традицій храмового будівництва.

За історичними обставинами у середньовічній Буковині не має такого типу храмових споруд, як парафіяльна церква. Основні ознаки регіональної Буковинської архітектури цього часу випрацьовувались за допомогою двох основних типологічних груп:

1.1. Монастирські комплекси, у тому числі єпископські;

1.2. Обітні храми: князівські, боярські та гетьманські.

Зазвичай, князівські роди засновували значні монастирські комплекси, які поєднували сакральні, житлові і громадські функції – іншими словами при житті князя слугували за житло князю і його двору, а після смерті - усипальницями. Наприклад, чоловічий ставропігійний монастир Путна який споруджувався протягом 1406 -1481років Штефаном Великим з княжою усипальницею – церквою Успіня Пресвятої Богородиці. Або архітектурний комплекс монастиря Сучавица (жіночий монастир, церква Успіня Богоматері – «поема світла і зелених кольорів») - резиденція і усипальниця княжого роду Могил, зведений у кінці 16 – на початку 17 століття.

Рис. 1. Монастир Сучавиця. Церква Успіня Пресвятої Богородиці. Фото [2].

Рис. 2. Сучавиця. Обітне панно Церкви Успіня Пресвятої Богородиці, могильна фрагмент – портрет господаря Ієремії Могили (дяді Петра Могили) Фото [2].

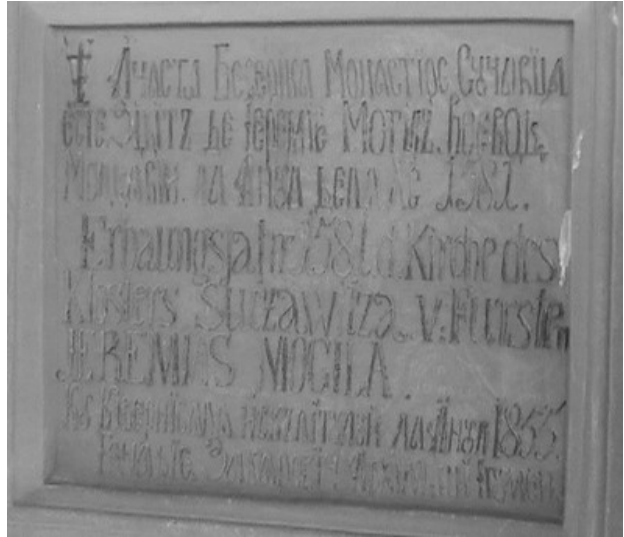

Рис. 3. Сучавиця. Церква Успіня Пресвятої Богородиці, могильна плита господаря Ієремії Могили (дяді Петра Могили) Фото автора, 2007р.

Генеральні плани монастирських комплексів наслідували планувальним традиціям Візантії, з невеликою відмінністю: всі вони мають строге геометричне окреслення мурами і спорудами у формі квадрата, рідше – прямокутника. У його геометричному центрі знаходиться храм. Якщо це храм князівський, або єпископський – він має високу вежу над центральною частиною нави, на перетині повздовжньої і поперченої осей. Населені пункти і села перебували у власності бояр, обов'язком останніх було споруджувати і утримувати храмові споруди. Боярські церкви, як церква Арборе, а також монастирські церкви відрізнялись дахами зі звичайними хрестами, або невеличкими сигнатурками від гетьманських їх відрізняла наявність склепінь у внутрішніх просторах храмів; гетьманські церкви зазвичай перекривались хрестовими, або циліндричними склепіннями. Кам'яні церкви мали оборонний характер: товсті стіни і вузькі вікна – бійниці. Цікаві зразки храмів такого типу періоду 15 - 16 століття знаходяться у селах Топорівці, 1560 р., Рухотин, Лужани. Дерев'яна архітектура до турецького періоду (до 1538 року) не збереглась. Найстарша з відомих - Миколаївська дерев'яна церква датується 1607 роком. За установами мусульманських правителів християнська архітектура утискалась у габаритах - за планом і висотою. Відомо, що дозвіл на будівництво цієї церкви староста Строевскул з синами отримував у Стамбулі. Церква перебудовувалась у 18 столітті. Всі наведені типи церковних споруд мають споріднену планувальну організацію – у формі човна (однонавні, 3х частинні): алегорія човна спасіння, ніс – вітар, центр з паствою, корма – бабінець. Пропорції плану відповідають за формою православному хресту.

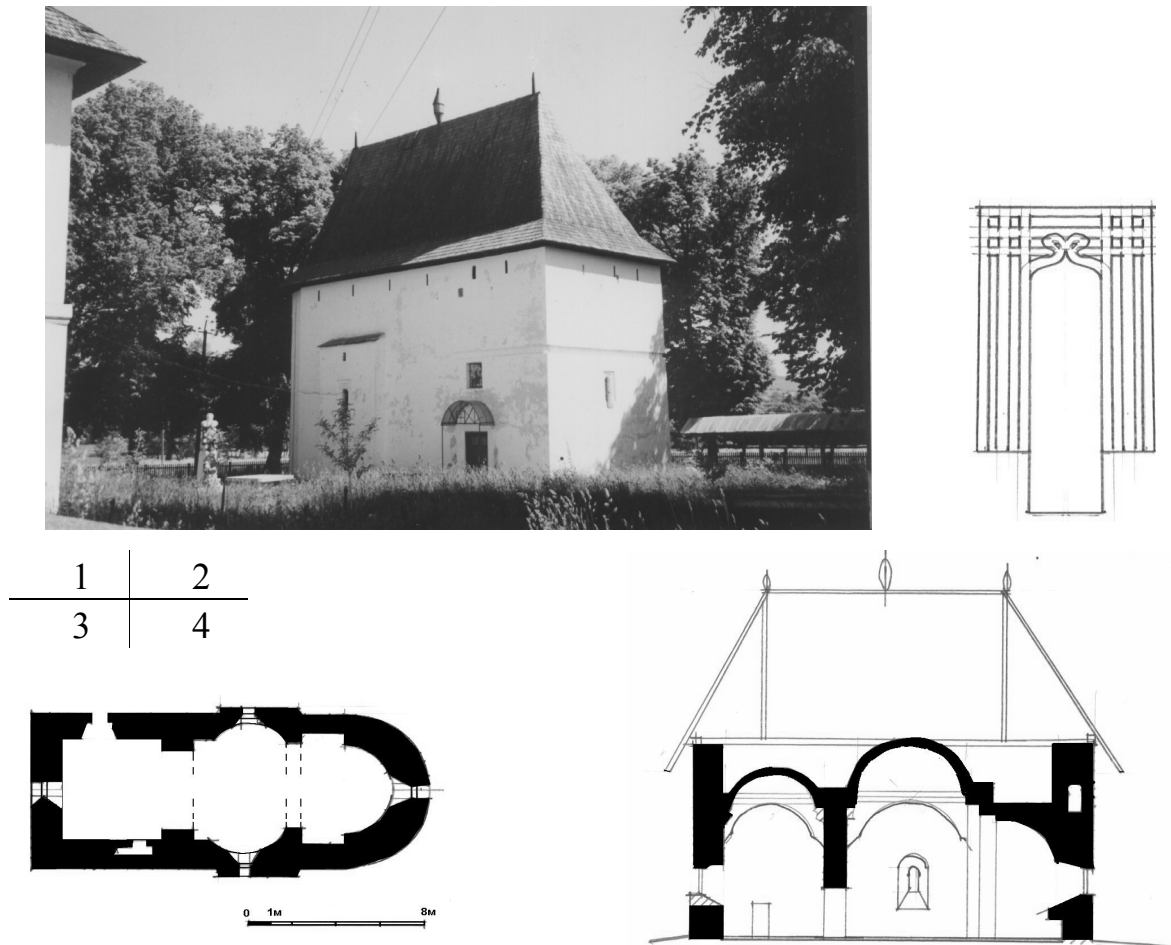

Рис. 4. Свято – Ільїнська церква у с. Топорівці Новоселицького району Чернівецької обл., 1560 рік. 1. Загальний вид фото автора, 2006 р.; 2. Кам'яний декор обрамлення вікна, рис. авт; 3. План; 4. Розріз (3,4- авторські, за матеріалами проекту реставраційних робіт Укрзахідпроектреставрація)

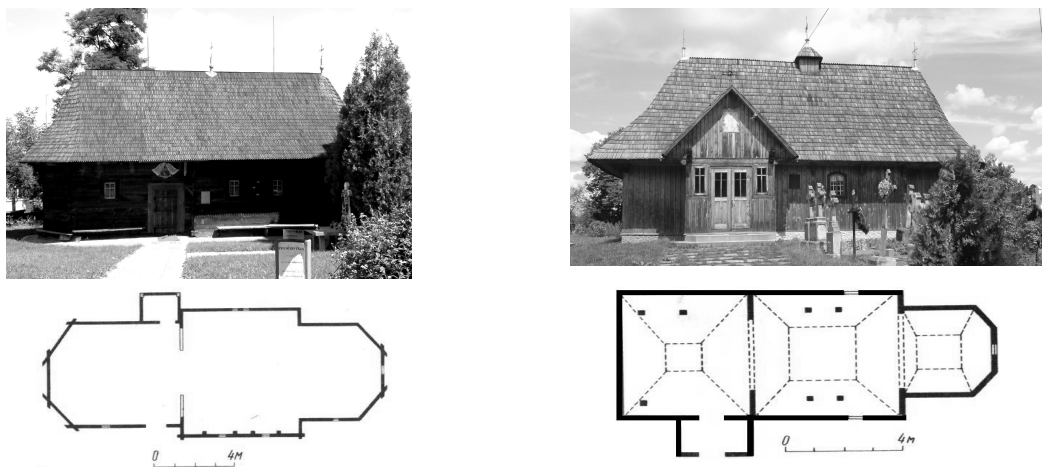

Рис. 5. Миколаївська церква, 1607 р.; Вознесенська церква, кінець XVII ст., м. Чернівці. Фото автора, 2008 р., плани [3].

Об'ємно - просторове рішення вирішується за схемою восьмикутників на четверику. Характерна ознака дерев'яних храмів – розвинуте піддашся – пристосування для захисту місцевих кліматичних умов, що створює виразний образ споруди.

За підсумками війни між Росією і Туреччиною, частина краю відійшла до території Росії (Хотинський повіт), більша частина у 1774 році відійшла до Австрії. На територіях, що тепер належали до різних держав, розвиток архітектури православних храмів відбувався дещо по різному: традиційна компоновочна схема плану споруд зберігається, але збільшується об'єм храмів за рахунок збільшення планувальних габаритів, використання трансепту, притвору з приблокованими дзвіницями. Розвиток просторових композицій храмів відбувається за рахунок шатрових покрівель, куполів, башт. Зокрема кафедральний собор Святої Трійці у Чернівцях, 1844 – 1866 рр., архітектор Рьолль. Габаритні розміри 56 x 17 (29 трансепт), три купольний по повздовжній осі, з двома дзвіницями, що фланкують притвор головного входу. Парафіяльні сільські церкви, що будувались у гірських карпатських селах втілювали означені планувальні рішення у дерев'яних церквах.

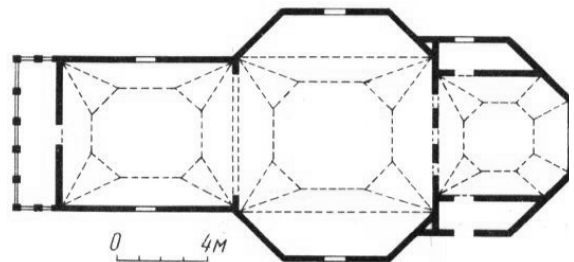

Рис. 6. Церква Св.Параскеви і дзвінниця у селі Усть – Путила. Північний фасад, план [3].

Видатний архітектурний ансамбль Резиденції Митрополитів Буковини і Далмації у Чернівцях, побудований на замовлення і на кошти Православного релігійного фонду Буковини – це явище світової архітектури, аналіз якого виходить за межі формату даного дослідження. Зазначу лише, що його розпланування і просторова композиція у значній мірі наслідують візантійські традиції, як сам зазначав автор проекту – відомий архітектор Йозеф Главка. Також за межами дослідження автор лише аналізує архітектуру православного сакрального центру старообрядців Західної і Східної Європи у селі Біла Криниця Глибоцького району Чернівецької області.

За часів австрійського правління традиційний тип буковинського храму поширився на терени Галичини, зокрема дерев'яні церкви, подібні до Миколаївської зустрічається у православних селах на теренах Польщі.

На північно – східних територіях розповсюджується тип храму з двома просторовими домінантами: над центральною частиною нави і при вході: дзвіниці з шатровою покрівлею. Парафіяльні церкви розраховувались на 450 – 500 чоловік.

Рис. 7. Церква Олександра Невського у Хотині. Фото С.Тарасова [4].

Наступний за австрійським – румунський період надав нового напрямку архітектурі православних культових споруд. Домінуючі планувальні рішення наслідують форму латинського хреста, у просторових композиціях переважають однокупольні, у міських церквах Чернівців - з парними дзвіницями при головному вході: церква Петра і Павла, Вознесенська, Троїцька. П'ятикупольний Миколаївський Собор з крученими куполами – приклад трансляції історичної планувальної схеми у поєднанні з національними мотивами стиля бринковяну.

Значних втрат зазнали інтер'єри культових споруд у період Другої світової війни та за радянські часи. Переважна частина храмів була закрита. Було знищено церковне убранство, розписи інтер'єрів. Пограбовані бібліотека митрополитів, музей історії православної церкви Буковини. Але споруди храмів збереглися і відновились.

У період з 1991 по 2008 рік на Буковині створено монастирів і споруджено церков у кількості, що дорівнює всьому історичному періоду. Сучасна архітектура православних храмів Буковини наслідує історичним традиціям планувальних схем, художні прийоми взаємно збагачуються за рахунок впливів інших православних архітектурних шкіл. Так, за участю автора на території міста Чернівці і області споруджено понад 30 культових споруд, у тому числі Троїцька церква і монастирські корпуси жіночого Св. Введенського жіночого монастиря, парафіяльна Св. Андріївська церква (стадія будівництва),

церква Св. Миколая у с.Банилів – Підгірний, церкви хутір Корнешти, с.Яблунівка, церква чоловічого монастиря Хрещатик, Св. Параскеви у місті Заставні, монастир і монастирська церква Св. Володимира у с.Коленківці, с.Онуті, с.Молодії, місті Сторожинці, ін. Цікавими просторовими рішеннями відрізняються комплекси монастиря Св. Катерини (архітектор М. Фелонюк) жіночого монастиря на Аніній горі, чоловічого монастиря Банчени.

Література:

1. Коротун І.В. Етапи розвитку та забудови міста Чернівці. /Архітектурна спадщина Чернівців австрійської доби. Матеріали Міжнародної наукової конференції. Чернівці, 2001р.Чернівці: Золоті літаври, 2003 9-17с.
2. Микля И. Прекрасная Буковина – Бухарест: Спорт-туризм, 1976. -487с.
3. Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР. Иллюстрированный справочник-каталог, том 4./ Отв.Редактор Логвин Г.Н., Гл. ред. Жариков Н.Л – К.: Будивельник, 1986. – 376с.
4. Вечерський В.В. Замки и крепости Украины. – К.: Балтия Друк, 2005.

Анотація

У статті розглядаються об'ємно – просторові і планувальні особливості православної історичної сакральної архітектури Буковини та їх використання і трансформація в умовах сучасного проектування.

Аннотация

В статье рассматриваются объемно-пространственные и планировочные особенности православной исторической сакральной архитектуры Буковины и их использование и трансформация в условиях современного проектирования.